

Katarzyna Händel¹
Wrocław

Religijność i style funkcjonowania obronnego a percepcja siebie, innych i czasu

Wstęp

Celem niniejszej pracy jest zweryfikowanie, czy oraz w jakim stopniu centralność konstruktów religijności oraz stosowanie mechanizmów obronnych mają wpływ na samoocenę, style funkcjonowania interpersonalnego oraz orientację temporalną.

Tym samym podjęto starania by uchwycić charakter związku pomiędzy centralnością postawy religijnej w systemie konstruktów osobistych a pozostałymi, wymienionymi charakterystykami osobowości jednostki oraz siłą tych zależności. Szczególnym obszarem eksploracji jest odkrycie ewentualnych różnic w zakresie konfiguracji poszczególnych charakterystyk psychologicznych wśród osób badanych deklarujących zmianę wyznania oraz trwanie w wyznaniu rodziny generacyjnej.

Dotychczas prowadzone badania z zakresu psychologii religii poświęcają wiele uwagi charakterystyce osób religijnych i niereligijnych oraz poszukiwaniu osobowościowych korelatów tego zjawiska². Jak zauważa P. Socha³, w prowadzonych analizach osoby niereligijne prezentowane są jako posiadające brak

¹ Katarzyna Händel – mgr, doktorantka Uniwersytetu SWPS WZ we Wrocławiu, e-mail: katarzyna_hendel@onet.pl.

² W. Chaim, *Niektóre cechy charakteru a personalny wymiar religijności*, [w:] T. Doktor, K. Franczak [red.] *Postawy wobec religii. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 2000, s. 7-21; T. Doktor, K. Franczak, *Niektóre korelaty religijności personalnej i apersonalnej*, [w:] T. Doktor, K. Franczak [red.], *Postawy wobec religii. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje*, s. 71-85; R. Jaworski, *Typologie religijności*, [w:] S. Głaz [red.], *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2006, s. 271-285; K. Franczak, *Osobowościowe korelaty wybranych form religijności*, [w:] H. Gasiul, E. Wrocławska-Warchała [red.], *Osobowość i religia*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego 2009, s. 262-279.

³ P. Socha, *Zakres znaczeniowy pojęcia religijności a sposoby jego operocjanizacji*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego: Studia Religioznawcze” 9 (1983), s. 169-185.

religijności i jednocześnie przejawiające deficyty w zakresie osobowości. Autor dokonał porównania osób religijnych i niereligijnych oraz ambiwalentnych, w wyniku czego przedstawił tezę iż w zakresie pewnych wymiarów funkcjonowania dwie pierwsze grupy osób są do siebie podobne.

Określając funkcje jakie pełni religia w życiu jednostki należy sprecyzować czy religijność stanowi dla niej wartość naczelną i centralną, czy w hierarchii zajmuje miejsce peryferyjne. Ściśle można wskazać funkcje religijności jako cechy autotelicznej – integruje osobowość, zwraca w kierunku rozwoju. W sytuacji gdy religijność nie jest eksponowana w centrum systemu osobowości pełni rolę instrumentalną spełniając często niereligijne potrzeby⁴.

Drugą zmienną niezależną w prezentowanych badaniach stanowi styl funkcjonowania obronnego definiowany za H. Grzeżołowską-Klarkowską⁵ jako nieświadomą formę samooszukiwania się, w sposób celowy i ukierunkowany zniekształcającą sygnały zagrożenia a tym samym modyfikującą posiadaną przez jednostkę wiedzę o sobie oraz o świecie. Jednocześnie podkreśla ona zarówno pozytywne jak i negatywne skutki stosowania mechanizmów obronnych. Autorka wskazuje, że poprzez redukcję lęku i zachowanie poczucia własnej wartości, obronne reakcje mogą sprzyjać konstruktywnym sposobom radzenia sobie, jednak stosowane w nadmiarze oddalają jednostkę od samoświadomości oraz mogą stanowić blokadę dla rozwoju osobowości.

Dane zgromadzone dzięki analizie literatury przedmiotu pozwalają przewidywać, że religijność jako konstrukt centralny oraz stosowanie mechanizmów obronnych wpływa na percepcje siebie, innych i czasu.

H. Grzeżołowska Klarkowska⁶ stoi na stanowisku, że gdy uruchamiane zostają mechanizmy obronne to znajduje to swoje odzwierciedlenie w strukturze ja, której jednym z elementów jest samoocena globalna. Zdaniem badacza funkcją mechanizmów obronnych jest zabezpieczenie jednostki przed doświadczeniem lęku oraz zmianami obrazu siebie⁷. Potwierdzono empirycznie korelacje pomiędzy posiadaniem pozytywnej wizji Boga a wysokim poczuciem własnej wartości⁸.

⁴ J. Szymoła, *Koncepcje psychologii religii*, [w:] S. Głaz [red.], *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2006, s. 35-41.

⁵ Por. H. J. Grzeżołowska-Klarkowska, *Samoobrona przez samooszukiwanie się*, [w:] M. Kofta, T. Szustrowa [red.], *Złudzenia, które pozwalają żyć*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.

⁶ H. J. Grzeżołowska-Klarkowska, *Mechanizmy obronne osobowości*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1986.

⁷ S. Siek, *Rozwój potrzeb psychicznych, mechanizmów obronnych i obrazu siebie*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza 1984; N. McWilliams, *Diagnoza psychoanalityczna*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2015.

⁸ T. Doktor, K. Franczak, *Niektóre korelaty religijności personalnej i apersonalnej*, [w:] T. Doktor, K. Franczak [red.], *Postawy wobec religii. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje*, s. 71-85.

E. Fromm, K. Horney oraz H. S. Sullivan źródeł lęku i w efekcie mechanizmów obronnych upatrywali w czynnikach społeczno-kulturowych⁹. Społeczny wymiar religijności człowieka znajduje odzwierciedlenie w wynikach badań potwierdzających powiązania religijności z zachowaniami prospołecznymi. Tym samym oparte na przeżyciu religijnym doświadczenie świata jest istotnym czynnikiem wpływającym na kształt funkcjonowania interpersonalnego¹⁰. J. Śliwak oraz M. Szafrńska¹¹ wskazują na współzależność altruizmu i religijności, jednocześnie zauważając trudność w określeniu kierunku zależności.

Badacze P. Zimbardo i J. Boyd¹² w prowadzonych badaniach wykazali istotne różnice w zakresie preferowanych perspektyw temporalnych wśród osób badanych pochodzących z różnych grup wyznaniowych.

Ponadto analizy korelacyjne wskazują na związek perspektywy terażniejszej (wymiar hedonistyczny i fatalistyczny) oraz przeszłej-negatywnej m.in. z mniejszą stabilnością emocjonalną i lękliwością.

W oparciu o literaturę przedmiotu sformułowano następujące hipotezy:

H1: Osoby badane, które w ciągu życia zmieniły wyznanie różnią się istotnie w obszarze zmiennych zależnych od osób, trwających w wyznaniu rodziny generacyjnej.

H2: Wynik ogólny centralności religijności koreluje z percepcją siebie, stylami funkcjonowania społecznego oraz perspektywami temporalnymi.

H3: Elementy składowe religijności oraz mechanizmy obronne są istotnymi predyktorami dla stylów ustosunkowania interpersonalnego.

H4: Preferencja określonego stylu obrony oraz religijność i jej składowe są predyktorami poszczególnych perspektyw temporalnych.

1. Metoda

1.1. Zastosowane narzędzia badawcze

Kwestionariusz autorstwa S. Hubera pozwala na ocenę poziomu oraz centralności religijności u osób poddanych badaniu. Narzędzie obejmuje 15 pozycji, wobec których badany odnosi się na skali 5 stopniowej wyrażając intensywność

⁹ C. S. Hall, G. Lindzey, J. B. Campbell, *Teorie osobowości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2010.

¹⁰ J. Szymoła, *Postawy prospołeczne a religijność*. „Roczniki Psychologiczne” 5 (2002), s. 181-193.

¹¹ J. Śliwak, M. Szafrńska, *Poziom altruizmu a przeżywane relacje religijne do Boga*, [w:] T. Doktor, K. Franczak [red.] *Postawy wobec religii. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje*, s. 161-185.

¹² P. Zimbardo, J. Boyd, *Paradoks czasu*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.

ność przyjętego stanowiska. Kwestionariusz skonstruowano w taki sposób, że nasilenie danego wymiaru religijności odzwierciedla częstość występowania bądź ważność poruszanych treści. W zależności od sformułowania stwierdzenia możliwe jest udzielenie odpowiedzi 1 – nigdy lub wcale, 2 – mało lub rzadko, 3 – średnio lub czasem, 4 – dość ważne lub często, 5 – bardzo ważne lub bardzo często. Wynik ogólny uzyskany poprzez zsumowanie wyników we wszystkich skalach decyduje o stopniu centralności religijności w systemie wszystkich konstruktów osobistych jednostki. Możliwa jest również analiza poszczególnych wymiarów religijności, na które składają się – zainteresowanie problematyką religijną, przekonania religijne, modlitwa, doświadczenie religijne, kult. Każdy wymiar jest badany 3 pozycjami testowymi. Polską wersję narzędzia opracowała B. Zarzycka. Wynik ogólny skali C-15 charakteryzuje się wysokim wynikiem współczynnika rzetelności $\alpha = 0,93$. Wartości wskaźników rzetelności zawierają się w przedziale od $\alpha = 0,82$ dla podskal zainteresowanie problematyką religijną oraz kult do $\alpha = 0,90$ dla wymiaru przekonania religijne¹³.

Charakterystyki stosowanych mechanizmów obronnych przez osoby badane dokonano przy pomocy Kwestionariusza Stylu Obrony opracowanego przez G. Andrews, M. Singh, M. Bond, udostępnionego przez A. Kokozkę, który wraz z współpracownikami prowadził prace nad adaptacją tego narzędzia do warunków polskich (Kokozka, Roman, Bryła, Grabowski, 2003). Jest to inwentarz oparty na metodzie samoopisu składający się z 40 pozycji, pozwalający na wyodrębnienie 20 mechanizmów obronnych ujętych w 3 style funkcjonowania obronnego – styl niedojrzały, styl neurotyczny oraz styl dojrzały. Osoba badana określa stopień zgodności twierdzeń do własnego doświadczenia na 9-punktowej skali Likerta od 1 (zdecydowanie się nie zgadzam) do 9 (zdecydowanie się zgadzam). W oryginalnej wersji językowej wskaźnik rzetelności dla stylu niedojrzałego wynosi $\alpha = 0,80$, dla stylu neurotycznego $\alpha = 0,58$ oraz dla stylu dojrzałego $\alpha = 0,68$. W wersji polskiej kwestionariusza autorstwa M. Piróga oraz H. Grzegółowskiej-Klarkowskiej wartości współczynnika rzetelności dla każdego ze stylów uzyskały wyższą miarę w przypadku stylu niedojrzałego $\alpha = 0,86$ oraz neurotycznego $\alpha = 0,67$ i niewiele niższą dla stylu dojrzałego $\alpha = 0,62$ ¹⁴.

W celu pomiaru stylu funkcjonowania interpersonalnego zastosowano Skalę Ustosunkowań Interpersonalnych autorstwa J. Stanika opartą na koncepcji osobowości w wymiarze interpersonalnym H. S. Sullivan'a oraz T. Learego. Kwe-

¹³ B. Zarzycka, *Skala Centralności Religijności Stefana Hubera*, „Roczniki Psychologiczne” 10 (2007), s. 133-157.

¹⁴ M. Piróg, *Mechanizmy obronne osobowości w obliczu ostatniego kryzysu rozwojowego w biegu życia*, (nieopublikowana praca magisterska), Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej 2013.

stionariusz składa się z 70 stwierdzeń, do których osoba badana może odnieść się twierdząco, przecząco bądź w przypadku trudności w podjęciu jednoznacznej decyzji – neutralnie. Narzędzie badawcze składa się z 12 podskal, z których 8 pierwszych odnosi się do kołowego modelu klasyfikacji interpersonalnych stylów zachowania opartego na kontinuum dominacja-submisja oraz wrogość-afiliacja. Ponadto wyodrębniono również 4 skale dodatkowe. Specyficzne kompozycje skal pozwalają na wyodrębnienie funkcjonalnych zespołów takich jak: skale prospołeczne (2, 3, 4, 11), syndrom wrogości (5, 6, 7) oraz syndrom egocentryzmu (1, 8, 9). Wskaźniki rzetelności poszczególnych podskal wynosi od $\alpha = 0,69$ dla skali 4 do $\alpha = 0,89$ dla skali 10. Odpowiadająca każdej ze skali wartość współczynnika korelacji jest istotna statystycznie¹⁵.

Do scharakteryzowania perspektywy temporalnej osób badanych wykorzystano Kwestionariusz Postrzegania Czasu (Zimbardo Time Perspective Inventory) autorstwa P. Zimbardo i J. Boyd¹⁶. Pozycje testowe reprezentują postawy wobec osobistych doświadczeń, zachowań i preferencji, które są związane z czasem i temporalnością, nie stanowią jednak opisu specyfiki demograficznej temporalnej perspektywy. Narzędzie oparte jest na fundamencie teoretycznym łączącym procesy emocjonalne, motywacyjne, poznawcze i społeczne. Kwestionariusz składa się z 56 pozycji mierzących 5 orientacji względem czasu: przeszłą negatywną, przeszłą pozytywną, terażniejszą hedonistyczną, terażniejszą fatalistyczną oraz przyszłą. Osoba badana odnosi się do stwierdzeń zaznaczając odpowiedź na 5 punktowej skali od 1 (zupełnie nieprawdziwe) do 5 (bardzo prawdziwe). W wersji oryginalnej kwestionariusza współczynnik rzetelności mierzony za pomocą współczynnika alfa Cronbacha wynosi od 0,82 dla skali przyszłej negatywnej do 0,74 dla skali terażniejszej fatalistycznej¹⁷. Dla polskiej adaptacji kwestionariusza przeprowadzonej przez M. Mażewskiego rzetelność wynosi od $\alpha = 0,65$ dla pozytywnej przeszłości do $\alpha = 0,81$ dla negatywnej przeszłości¹⁸.

Aby oszacować poziom samooceny osób badanych posłużono się Skalą Samooceny autorstwa M. Rosenberga w polskiej adaptacji dokonanej przez I. Dzwonkowską, K. Lachowicz-Tabaczek, M. Łaguna¹⁹. Narzędzie składa się z 10 diagnostycznych stwierdzeń, w stosunku do których osoba badana określa

¹⁵ J.M. Stanik, *Skala Ustosunkowań Interpersonalnych*, Kielce: Schumacher 1994

¹⁶ P. Zimbardo, J. Boyd, *Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual-Differences Metric*, "Journal of Personality and Social Psychology" 77 (1999), s. 1271-1288.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ B. Zawadzka, M. Byrczek, S. Zawadzka, *Perspektywa temporalna i inne czynniki, psychologiczne utrudniające adaptację do wymogów leczenia u chorych przewlekle dializowanych*, „Psychiatria Polska” 48 (2104), s. 961-974.

¹⁹ M. Łaguna, K. Tabaczek, I. Dzwonkowska, *Skala Samooceny SES Morrisa Rosenberga- polska adaptacja metody*, „Psychologia Społeczna” 2 (2007), s. 164–176.

swoją zgodność na 4 stopniowej skali gdzie 1 oznacza zdecydowanie zgadzam się natomiast 4 oznacza zdecydowanie nie zgadzam się. Wartość wskaźnika rzetelności polskiej wersji kwestionariusza obliczono za pomocą współczynnika alfa Cronbacha. Dla całej próby standaryzacyjnej jej wartość można określić jako wysoką, wynosi bowiem $\alpha = 0,83$.

1.2. Charakterystyka grupy badawczej

W badaniu wzięły udział 192 osoby, w tym 61 mężczyzn i 131 kobiet. Przedstawiciele Kościoła katolickiego stanowili 20,31% badanej grupy, Kościoła ewangelickiego – 13,02%, Kościoła zielonoświątkowego – 19,79%, wyznawcy Hare Kryszna – 14,58%, Islamu 10,94%. Ponadto w badaniu uczestniczyły osoby deklarujące się jako ateści, którzy stanowili 21,35% próbki badawczej. Wiek osób badanych zawierał się w przedziale od 16 do 82 roku życia

Udział w badaniach był dobrowolny. Dobór próby badawczej miał charakter celowy, ze względu na deklarowane aktualne wyznanie.

2. Analiza uzyskanych wyników

W pierwszej kolejności zweryfikowano hipotezę dotyczącą różnic w zakresie charakterystyk psychologicznych w grupach wyróżnionych na podstawie deklaracji zmiany wyznania. Wyniki analizy prezentowane są w tabeli 1

Tabela 1. Porównanie średnich w zakresie zmiennej samoocena, perspektywa temporalna oraz styl funkcjonowania społecznego w grupach wyróżnionych ze względu na konwersję religijną (Test U Manna Whitneya)

	Średnia w grupie osób deklarujących aktualnie to samo wyznanie jak w rodzinie generacyjnej	Średnia w grupie osób deklarujących zmianę wyznania w ciągu życia	U	Z	p
Samocena	29,58	30,85	3819	-1,22	0,221
Przeszłościowa-negatywna	2,92	2,86	4025	0,57	0,569
Teraźniejsza-hedonistyczna	3,27	3,20	3849	1,05	0,293
Przyszła	3,57	3,44	3761	1,29	0,196
Przeszłościowa-pozytywna	3,63	3,34	3215	2,78	0,005
Teraźniejsza-fatalistyczna	2,65	2,47	3711	1,43	0,154

cd. tabeli 1

	Średnia w grupie osób deklarujących aktualnie to samo wyznanie jak w rodzinie generacyjnej	Średnia w grupie osób deklarujących zmianę wyznania w ciągu życia	U	Z	p
Kierowniczo-autorytatywny	4,86	5,05	4230	-0,36	0,717
Podtrzymująco-przesadnie opiekuńczy	8,46	7,62	3482	2,36	0,018
Współpracująco-przyjacielski	6,34	5,88	3680	1,83	0,067
Uległo-zależny	8,14	6,97	3281	2,89	0,004
Wycofująco-masochistyczny	2,91	3,12	4261	-0,28	0,779
Buntowniczo-podejrzliwy	1,18	1,55	3854	-1,37	0,172
Agresywno-sadystryczny	2,58	2,20	4160	0,55	0,583
Współzawodnicząco-narcystyczny	3,14	3,17	4173	-0,51	0,607
Samoakceptacja	4,31	3,86	4036	0,88	0,379
Skala kłamstwa	3,50	2,94	3832	1,42	0,155
Zaradność, realizm, względna autonomia	8,14	8,25	4343	0,06	0,951
Pesymizm, bezradność, „wołanie o pomoc”	1,93	1,75	4322	-0,12	0,908

Przeprowadzona analiza statystyczna uzyskanych danych wykazała, że nie istnieje istotna statystycznie różnica w zakresie natężenia zmiennej samooceny pomiędzy grupami wyróżnionymi ze względu na konwersję religijną ($Z = -1,22$; $p = 0,221$). Na tej podstawie można wnioskować, że zmiana wyznania religijnego nie ma związku z poziomem samooceny. Potwierdzono natomiast obecność istotnej różnicy w zakresie podskali perspektywa przeszłościowa-pozytywna w zależności od konwersji wyznania generacyjnego osób badanych ($Z = 2,78$; $p = 0,005$). Ze szczegółowej analizy tabeli można odczytać, iż średni wynik w zakresie perspektywy przeszłościowo-pozytywnej w grupie osób, które wyznają aktualnie tą samą religię jak w rodzinie generacyjnej jest istotnie wyższy niż w grupie osób które wyznają aktualnie inny rodzaj religii niż w rodzinie generacyjnej. Można zatem wnioskować iż zmiana

wyznania religijnego w sposób istotny wpływa na perspektywę przeszłościowo-pozytywną.

Analiza potwierdziła obecność istotnej różnicy w zakresie stylu podtrzymująco-przesadnie opiekuńczego ($Z = 2,36$, $p = 0,018$) oraz uległo-zależnego ($Z = 2,89$, $p = 0,004$) w grupach niezależnych wyróżnionych na podstawie deklarowanej zmiany wyznania religijnego. W obszarze obu stylów, osoby utrzymujące to samo wyznanie, jak w rodzinie generacyjnej prezentują wyższy średni rezultat, niż osoby badane, które zmieniły wyznanie. Można wysunąć konkluzję, że osoby poddające się konwersji religijnej rzadziej prezentują w kontaktach międzyludzkich zachowania charakterystyczne dla stylu podtrzymująco-przesadnie opiekuńczego takie jak pozytywne ustosunkowanie z zaakcentowaną komponentą dominacji oraz dla stylu uległo-zależnego odznaczającego się podporządkowaniem wobec innych i uległością.

Kolejno, poszukiwano odpowiedzi na pytanie czy wynik ogólny centralności religijności koreluje z percepcją siebie, stylami funkcjonowania społecznego oraz perspektywami temporalnymi? Wyniki analizy korelacyjnej przedstawiono w tabelach 2, 3 i 4.

Tabela 2. Macierz korelacji wyniku ogólnego religijności i poszczególnych perspektyw temporalnych (N = 189)

	1	2	3	4	5
Religijność- -Wynik Ogólny	-0,013	-0,402**	0,110	-0,023	0,113

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$.

Adnotacja: 1 – perspektywa przeszłościowo-negatywna; 2 – perspektywa terażniejsza-hedonistyczna; 3 – perspektywa przyszła; 4 – perspektywa przeszłościowo-pozytywna; 5 – perspektywa terażniejsza-fatalistyczna.

Macierz korelacji przedstawiona w tabeli 2 wskazuje na ujemny, istotny statystycznie związek między poziomem religijności a perspektywą terażniejszą-hedonistyczną (ρ -Spermana = $-0,402$, $p < 0,01$). Tym samym założenia hipotezy badawczej zostały częściowo potwierdzone. Zależność ta charakteryzuje się silną siłą związku oraz ma charakter odwrotnie proporcjonalny. Oznacza to, iż wraz ze wzrostem poziomu religijności obserwuje się spadek natężenia perspektywy terażniejszej-hedonistycznej.

Analiza korelacyjna rezultatów uzyskanych za pomocą wyniku ogólnego Skali Centralności Religijności oraz stylów wchodzących w skład Skali Ustosunkowań Interpersonalnych wykazała istnienie pozytywnych związków o słabej sile zależności między centralnością religijności a stylem pod-

Tabela 3. Macierz korelacji dla wyniku ogólnego religijności i poszczególnych stylów funkcjonowania społecznego

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Religijność-Wynik Ogólny	-0,227**	0,178*	0,171*	0,248**	0,076	-0,259**	-0,082	-0,340**	0,020	0,235**	0,133	-0,162*

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$.

Adnotacja: 1- kierowniczo-autorytatywny; 2- podtrzymująco-przesadnie opiekuńczy; 3- współpracująco-przyjacielski; 4- uległo-zależny; 5- wycofująco-masochistyczny; 6- buntowniczo-podejrzliwy; 7- agresywno-sadystyczny; 8- współzawodnicząco-narcystyczny; 9- Samoakceptacja; 10- Skala kłamstwa; 11- Zaradność, realizm, względna autonomia; 12- Pesymizm, bezradność, „wołanie o pomoc”.

trzymująco-przesadnie opiekuńczym (ρ -Spermana = 0,178, $p < 0,05$), stylem współpracująco-przyjacielskim (ρ -Spermana = 0,171, $p < 0,05$), stylem uległo-zależnym (ρ -Spermana = 0,248, $p < 0,01$) i skalą kłamstwa (ρ -Spermana = 0,235, $p < 0,01$). Jednocześnie umiarkowanie silny, ujemny związek odnotowano pomiędzy wynikiem ogólnym religijności a stylem współzawodnicząco-narcystycznym (ρ -Spermana = -0,340, $p < 0,01$). Ujemne, o słabej sile korelacje uzyskano pomiędzy centralnością religijności a stylem kierowniczo-autorytatywnym (ρ -Spermana = -0,227, $p < 0,01$), stylem buntowniczo-podejrzliwym (ρ -Spermana = -0,259, $p < 0,01$) oraz skalą pesymizm, bezradność, „wołanie o pomoc” (ρ -Spermana = -0,162, $p < 0,05$). Centralność zmiennej religijności nie wykazuje istotnej relacji ze stylem wycofująco-masochistycznym, stylem agresywno-sadystycznym, skalą samoakceptacji oraz skalą mierzącą poziom zaradności, realizmu i względnej autonomii.

Tabela 4. Korelacja pomiędzy wynikiem ogólnym religijności a samooceną (N = 190)

Samoocena	
Religijność – Wynik Ogólny	-0,105

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$.

Powyższa analiza statystyczna wykazała brak istotności współczynnika korelacji rho-Spermana pomiędzy wynikiem ogólnym religijności a samooceną. Nie istnieje zależność pomiędzy badanymi zmiennymi.

W poniższych tabelach przedstawiono modele regresji krokowej postępującej dla wybranych stylów ustosunkowania interpersonalnego. Z uwagi na okazałość materiału empirycznego zdecydowano zaprezentować jedynie wybrane modele predykcji.

Tabela 5. Podsumowanie modelu regresji dla stylu kierowniczo-autorytatywnego

Predyktory	b*	Błąd stand. b*	b	Błąd stand. b	t(104)	p
W. wolny			3,786	1,153	3,28	0,001
Modlitwa	-0,549	0,167	-0,366	0,111	-3,29	0,001
Styl neurotyczny	0,168	0,070	0,394	0,165	2,39	0,018
Przekonania religijne	0,360	0,168	0,236	0,110	2,15	0,033

R = 0,32421858 R² = 0,10511769, Skorygowane R² = 0,09060608, F(3,185) = 7,2437, p < 0,001.

Podane w powyższej tabeli dane, pozwalają stwierdzić, że najsilniejszą moc predykcyjną dla stylu kierowniczo-autorytatywnego miał wymiar modlitwy Skali Centralności religijności (Beta = -0,549, p = 0,001). Można wnioskować, że im częściej jednostka nawiązuje indywidualny dialog z Bogiem tym mniejsze jest natężenie stylu kierowniczo-autorytatywnego. Umiarkowanie silnym predyktorem okazała się podskala przekonania religijne (Beta = 0,360, p = 0,033). Wniośki wyciągnięte na tej podstawie można sformułować w taki sposób, że im większy jest stopień pewności człowieka co do treści religijnych tym bardziej będzie preferował zachowania charakterystyczne dla stylu kierowniczo autorytatywnego. Neurotyczne mechanizmy obronne stanowią słaby predyktor dla powyższego stylu interpersonalnego (Beta = 0,168, p = 0,018). Cały model regresji jest istotny statystycznie (F = 7,2437, p < 0,001) i wyjaśnia 9% wariancji.

Tabela 6. Podsumowanie modelu regresji dla stylu podtrzymująco-przesadnie opiekuńczego

Predyktory	b*	Błąd stand. b*	b	Błąd stand. b	t(104)	p
W. wolny			5,586	0,960	5,82	0,001
Doświadczenie religijne	0,304	0,093	0,172	0,053	3,27	0,001
Styl dojrzały	0,153	0,071	0,293	0,137	2,14	0,034
Zainteresowanie problematyką religijną	-0,129	0,092	-0,086	0,062	-1,40	0,164

R = 0,26966224 R² = 0,07271772, Skorygowane R² = 0,05768071 F(3,185) = 4,8359 p < 0,01.

Jak wynika z tabeli 6 wymiarami mającymi największy udział w dyskryminowaniu stylu podtrzymująco-przesadnie opiekuńczego są doświadczenie religijne ($Beta = 0,304$, $p = 0,001$) oraz dojrzały styl funkcjonowania obronnego ($Beta = 0,153$, $p = 0,034$). Na podstawie tych dwóch charakterystyk ujętych w modelu, można w 5% wyjaśnić zmienność stylu podtrzymująco-przesadnie opiekuńczego.

Tabela 7. Podsumowanie modelu regresji dla stylu współpracująco-przyjacielskiego

Predyktory	b*	Błąd stand. b*	B	Błąd stand. b	t(104)	P
W. wolny			3,870	0,783	4,94	0,001
Kult	0,683	0,130	0,327	0,062	5,25	0,001
Modlitwa	-0,444	0,131	-0,210	0,062	-3,38	0,001
Styl dojrzały	0,432	0,226	0,749	0,392	1,91	0,058
Styl niedojrzały	-0,312	0,226	-0,518	0,375	-1,38	0,169

$R = 0,41843941$ $R^2 = 0,17509154$ Skorygowane $R^2 = 0,15715875$ $F(4,184) = 9,7638$ $p < 0,001$.

Z przeprowadzonej analizy wynika, iż dwa wymiary centralności religijności mają 15% udziału w predykcji zmienności stylu współpracująco-przyjacielskiego. Kult jest istotnym predyktorem, a kierunek zależności jest wprost proporcjonalny ($Beta = 0,683$, $p = 0,001$). Im bardziej jednostka odczuwa udział w nabożeństwach religijnych jako ważne tym większe nasilenie stylu współpracująco-przyjacielskiego. Sytuacja prezentuje się odwrotnie w przypadku wymiaru modlitwy – im większe natężenie praktyk indywidualnego, modlitwennego kontaktu z Bogiem tym, w mniejszym stopniu akcentują się zachowania charakterystyczne dla stylu współpracująco-przyjacielskiego ($Beta = -0,444$, $p = 0,001$).

Tabela 8. Podsumowanie modelu regresji dla stylu uległo-zależnego

Predyktory	b*	Błąd stand. b*	b	Błąd stand. b	t(104)	p
W. wolny			5,494	0,463	11,86	0,001
Kult	0,318	0,069	0,205	0,045	4,59	0,001

$R = 0,31795906$ $R^2 = 0,10109796$ Skorygowane $R^2 = 0,09629100$ $F(1,187) = 21,032$ $p < 0,001$.

Z powyższego modelu statystycznego można wnioskować, że jedynym istotnym predyktorem, wyjaśniającym 9% wariacji stylu uległo-zależnego, jest wymiar kult ($Beta = 0,318$, $p = 0,001$). Im większe jest społeczne zakorzenienie religijności tym jednostka jest bardziej uległo-zależnie ustosunkowana społecznie.

Tabela 9. Podsumowanie modelu regresji dla stylu współzawodnicząco-narcystycznego

Predyktory	b*	Błąd stand. b*	b	Błąd stand. b	t(104)	P
W. wolny			5,169	0,545	9,49	0,001
Modlitwa	-0,619	0,206	-0,340	0,113	-3,01	0,003
Przekonania religijne	0,446	0,166	0,240	0,089	2,69	0,008
Zainteresowanie problematyką religijną	-0,183	0,090	-0,128	0,063	-2,04	0,043
Kult	-0,176	0,133	-0,097	0,074	-1,32	0,189
Doświadczenie religijne	0,164	0,155	0,097	0,092	1,06	0,291

R = 0,41982567 R² = 0,17625360 Skorygowane R² = 0,15374686 F(5,183) = 7,8312 p < 0,001.

Powyższy model regresji dla stylu współzawodnicząco-narcystycznego, jako istotne statystycznie predyktory eksponuje trzy wymiary centralności religijności, które łącznie tłumaczą 15% wariacji tej zmiennej. Najsilniejszym predyktorem okazała się modlitwa (Beta = -0,619, p = 0,003), kierunek informuje nas o tym, że im większe jest nasilenie indywidualnego kontaktu z Bogiem tym mniej zaakcentowane w zachowaniu jednostki, są cechy takie jak wyniosłość i niezależność oraz wrogość w stosunku do siebie i innych. Kolejnym, zidentyfikowanym wymiarem, o wysokiej sile wpływu na wystąpienie stylu współzawodnicząco-narcystycznego jest podskala dotycząca przekonań religijnych (Beta = 0,446, p = 0,008). Na podstawie kierunku zależności możemy ocenić, iż im bardziej jednostka jest subiektywnie pewna istnienia rzeczywistości transcendentnej tym więcej w jej zachowaniu interpersonalnym cech, właściwych dla stylu współzawodnicząco-narcystycznego. Ostatnią charakterystyką, w sposób słaby wpływającą na poziom badanej zmiennej, jest zainteresowanie problematyką religijną (Beta = -0,183, p = 0,043). Powyższy wynik oznacza, że im bardziej jednostka poznawczo i intelektualnie konfrontuje się z treściami religijnymi, tym w jej działaniu mniej właściwości stylu współzawodnicząco-narcystycznego.

Tabela 10. Podsumowanie modelu regresji dla skali samoakceptacja

Predyktory	b*	Błąd stand. b*	b	Błąd stand. b	t(104)	P
W. wolny			8,066	1,069	7,54	0,001
Styl neurotyczny	-0,277	0,070	-0,734	0,186	-3,94	0,001

R = 0,27698612 R² = 0,07672131 Skorygowane R² = 0,07178399 F(1,187) = 15,539 p < 0,001.

Z powyższej tabeli, odczytujemy, że jedynym istotnym statystycznie czynnikiem wpływającym na poziom zmiennej samoakceptacja, wyjaśniającym jednocześnie 7% wariacji tej zmiennej jest neurotyczny styl obronny (Beta = $-0,277$, $p = 0,001$). Siła wpływu jest ujemna co oznacza, że im więcej w repertuarze obronnym jednostki jest neurotycznych mechanizmów, tym niższy wynik w skali samoakceptacji, który świadczy o wyższym poziomie jej samozadowolenia.

W celu poszukiwania uwarunkowań perspektywy temporalnej w ramach religijności oraz stylów funkcjonowania obronnego przeprowadzono regresję krokową postępującą. Szczegółowe wyniki przedstawiono w poniższych tabelach. Ze względu na rozległość materiału empirycznego poniżej zamieszczono wybrane modele regresji.

Tabela 11. Podsumowanie modelu regresji dla perspektywy przeszłościowo-negatywnej

Predyktory	b*	Błąd stand. b*	b	Błąd stand. b	t(104)	p
W. wolny			3,353	0,251	13,38	0,001
Styl neurotyczny	-0,628	0,240	-0,372	0,142	-2,61	0,010
Styl dojrzały	0,469	0,240	0,290	0,149	1,95	0,052

R = 0,22729036 R² = 0,05166091 Skorygowane R² = 0,04146371 F(2,186) = 5,0662 $p < 0,001$.

Powyższy model regresji zidentyfikował neurotyczne mechanizmy obronne (Beta = $-0,628$, $p = 0,010$) jako jedyny, istotny statystycznie predyktor, wyjaśniający 4% zmienności przeszłościowo-negatywnej perspektywy temporalnej. Rozpatrując uzyskany wynik można powiedzieć, że im wyższy poziom wyniku w zakresie neurotycznego funkcjonowania obronnego, tym nasilenie tej perspektywy temporalnej jest słabsze.

Tabela 12. Podsumowanie modelu regresji dla perspektywy terażniejszej-hedonistycznej

Predyktory	b*	Błąd stand. b*	B	Błąd stand. b	t(104)	p
W. wolny			3,869	0,121	31,93	0,001
Religijność-wynik ogólny	-0,594	0,188	-0,019	0,006	-3,15	0,002
Doświadczenie religijne	0,239	0,188	0,035	0,028	1,27	0,207

R = 0,38141962 R² = 0,14548092 Skorygowane R² = 0,13629255 F(2,186) = 15,833 $p < 0,001$.

Analiza regresji dla perspektywy terażniejszej-hedonistycznej ukazała, że tylko wynik ogólny centralności religijności (Beta = $-0,594$, $p = 0,002$) ma swój

udział w zmienności wyników tej zmiennej (13%). Kierunek zależności wskazuje, że im bardziej religijność jest centralnym konstruktorem osobowości, tym niższe jest natężenie perspektywy terażniejszej-hedonistycznej.

Tabela 13. Podsumowanie modelu regresji dla perspektywy przyszłej

Predyktory	b*	Błąd stand. b*	B	Błąd stand. b	t(104)	p
W. wolny			2,455	0,209	11,74	0,001
Styl neurotyczny	0,321	0,069	0,151	0,032	4,67	0,001
Kult	0,146	0,069	0,020	0,009	2,12	0,036

R = 0,34682848 R² = 0,12029000 Skorygowane R² = 0,11083075 F(2,186) = 12,717 p < 0,001.

Dla perspektywy przyszłej, zespół dwóch zmiennych tj. styl neurotyczny (Beta = 0,321, p = 0,001) oraz kult (Beta = 0,146, p = 0,036) wyjaśnia 11% zmienności, dla całej grupy badawczej. Kierunek zależności mówi o tym, że im intensywniejsze zachowania związane z kultem oraz natężenie neurotycznych obron, tym wyższy będzie poziom przyszłej perspektywy temporalnej osób badanych.

3. Dyskusja wyników

Pierwszy poruszony problem dotyczył różnic w zakresie zmiennych zależnych pomiędzy grupami wyróżnionymi ze względu na konwersję religijną. W grupie osób deklarujących zmianę wyznania w ciągu życia odnotowano istotnie niższe wyniki w zakresie perspektywy temporalnej przeszłościowej-pozytywnej oraz w zakresie stylu podtrzymująco-przesadnie opiekuńczego i uległo-zależnego, w porównaniu do osób trwających w tym samym, co w rodzinie generacyjnej wyznaniu. Porównanie średnich wyników w obszarze samooceny nie wykazało istotnych statystycznie różnic, stąd w tym zakresie nie potwierdzono hipotezy badawczej.

J. Goldberg i C. Maslach w oparciu o prowadzone badania zaobserwowały tendencję do aktywniejszego zaangażowania w życie rodzinne a także w kulturowanie tradycji rodzinnych w ich szerszym rozumieniu, z uwzględnieniem większej liczby pokoleń wśród osób uzyskujących wysokie wyniki w perspektywie przeszłościowo-pozytywnej. Co więcej, osadzenie w obyczajowości rodzinnej oraz częste kontakty z członkami rodziny okazały się być związane z formułowaniem bardziej konkretnych planów na przyszłość²⁰. Cechami spe-

²⁰ Por. P. Zimbardo, J. Boyd, *Paradoks czasu*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.

cyficznymi dla stylu podtrzymująco-przesadnie opiekuńczego są w rozumieniu J. M. Stanika²¹ działania zabarwione przyjaznymi uczuciami do partnera interakcji. W repertuarze zachowań osoby przejawiającej ten styl funkcjonowania są takie formy aktywności, które odzwierciedlają również poczucie odpowiedzialności, stanowczości i dominacji. Natomiast styl uległo-zależny obejmuje zachowania wyrażające gotowość do pozostawania podległym i podporządkowanym w kontekście interpersonalnym.

Na podstawie przytoczonych powyżej rezultatów badań własnych, można przypuszczać, że osoby badane, które w swoim życiu dokonały zmiany wyznania w mniejszym stopniu zinternalizowały zasady obyczajowości rodowej. Jakość więzi rodzinnej może wyrażać się w grupie konwertyków w postaci zachowań niekonwencjonalnych, odmiennych niż zakładałyby normy danej grupy społecznej. Pozytywna percepcja przeszłości w grupie osób trwających w wyznaniu rodziny generacyjnej zdaje się odznaczać w charakterze ustosunkowania społecznego w postaci pewności siebie, stanowczości i odpowiedzialności, które można rozumieć jako manifestację trwałego zakorzenienia w tradycji, dającego poczucie stabilności i bezpieczeństwa.

Kryzys religijny postrzegany jest jako destruktywny dla systemu religijnych wartości²², bądź jako szansa na pogłębienie religijnego przeżywania związanego ze zmianą kierunku religijnych zachowań oraz pozytywne przemiany w obrębie osobowości²³. Warto w tym miejscu przytoczyć stanowisko R. Pomianowskiego, uznającego kryzys religijny za proces weryfikacji swoich dotychczasowych przekonań, w którym istotną funkcję ma pełnić środowisko rodzinne, gdyż od klimatu w nim panującego zależy czy finalnie, jednostka ponownie zaakceptuje wartości zaszczerpione w procesie wychowania²⁴. Powyższe rozważania teoretyczne dotyczące kryzysu religijnego można odnieść do sytuacji konwersji religijnej. Znajdują one ilustrację empiryczną w przeprowadzonej analizie porównawczej. Konwersja religijna ma związek z występowaniem zachowań w mniejszym stopniu odznaczających się submisywnością i jednocześnie ze słabszym natężeniem pozytywnego nastawienia do przeszłości co może przejawiać się w postawie braku uczestnictwa czy zaangażowania w rodzinnych tradycjach i rytuałach. Bardziej negatywne, niż pozytywne ustosunkowanie do przeszłości

²¹ Por. J.M. Stanik, *Skala Ustosunkowań Interpersonalnych*, Kielce: Schumacher 1994.

²² Por. Z. Chlewiński [red.], *Wybrane zagadnienia z psychologii pastoralnej*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1989; F. Głód, *Kryzys religijny*, [w:] S. Głaz [red.], *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2006, s. 179-202; J. Szmyd, *Osobowość a religia*, Warszawa: Wydawnictwo „Książka i Wiedza” 1979.

²³ Zob. M. Nowosielski, *Pojęcie i przyczyny powstawania kryzysu religijnego*, „Studia Psychologica UKSW” 12 (2012), s. 95-105

²⁴ Zob. tamże.

wśród badanych zmieniających w ciągu życia wyznanie, spowodowane może być ujemnym wartościowaniem zdarzeń ze swojej historii życia. Może to być właśnie kryzys związany z modyfikacją systemu wartości, wywołany przez jakieś wydarzenie. Osoby, które w ciągu życia zmieniły wyznanie, częściej niż osoby trwające w wyznaniu rodzowym doświadczają poczucia krzywdy i zawodu, mają skłonność do myśli ruminacyjnych oraz przede wszystkim częściej przetwarzają w myślach przykre doświadczenia.

Kolejna, sformułowana hipoteza badawcza zakładała, że wynik ogólny centralności religijności koreluje z percepcją siebie, stylem funkcjonowania społecznego oraz perspektywą temporalną. Przeprowadzona analiza korelacyjna nie ukazała istotnego związku pomiędzy centralnością religijności a samooceną. Jednocześnie odnotowano iż centralne umiejscowienie konstruktów religijności współistnieje z mniejszym nasileniem perspektywy temporalnej terażniejszej-hedonistycznej. Na płaszczyźnie eksploracji związku religijności ze stylem funkcjonowania interpersonalnego zaobserwowano liczne, istotne statystycznie korelacje.

Hedonistyczna orientacja na terażniejszość ma w sobie mocno akcentowaną komponentę percepcyjną i wiąże się z upodobaniem do doświadczania wyłącznie przyjemności, w rozumieniu zmysłowym. To co charakterystyczne dla osób nastawionych hedonistycznie, to koncentracja na bieżącym czerpaniu przyjemności, pozbawiona namysłu nad wpływem swojego postępowania na przyszłość oraz nieuwzględnianie konsekwencji płynących z przeszłych doświadczeń²⁵. Przedstawiona na podstawie wielu badań empirycznych sylwetka osoby hedonistycznie zorientowanej na terażniejszość staje w sprzeczności z wykreowanym obrazem jednostki religijnej. Fundamentalnym założeniem obecnym w doktrynach największych religii świata jest perspektywa długoterminowa, czyli oczekiwanie na życie wieczne. Korzystanie z przyjemności życia opartych na zaspokajaniu potrzeb cielesnych jest sankcjonowane oraz uznane za grzeszne. Charakterystyczna dla hedonistów spontaniczność i trudność w konstruowaniu planów na przyszłość stanowią może kolejną trudność w zaadaptowaniu się do życia w ramach danej religii. Uzyskany wynik analizy może służyć jako potwierdzenie głęboko osadzonego oraz powszechnego niezależnie od wyznania poczucia odpowiedzialności za swoje działanie wśród osób religijnych. Funkcję stymulującą, zdaje się mieć wizja nagrody bądź kary w postaci dostąpienia zbawienia, niejako oddalonej gratyfikacji lub wiecznego potępienia. Jednostki religijne (z centralnie położonym konstruktami religijności) niepodważalnie cechuje szacunek i uznanie wobec systemu norm i wartości nałożonego przez daną religię, które przeciwne są postawie hedonistycznej.

²⁵ Por. M. Sobol-Kwapińska, *Życie chwilą? Postawy wobec czasu a poczucie szczęścia*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007.

Centralność religijności okazała się być jedynym istotnym predyktorem dla perspektywy terazniejszej-hedonistycznej. Kierunek prognozy jest analogiczny do uzyskanej korelacji. Potwierdza to sformułowaną powyżej tezę, że centralne umiejscowienie religijności w systemie konstruktywów osobistych determinuje sposób percepcji czasu. Sposób tego oddziaływania można opisać jako odległy od poszukiwania łatwych rozwiązań i koncentracji na beztrudnym doświadczaniu przyjemności. Jednostki religijne przywiązują dużą wagę do konsekwencji własnych działań, spontaniczne impulsy prawdopodobnie są tonizowane przez obecną w tle świadomość bożej obecności. Doktryna religijna, której zasady obecne są w procesie wychowania prawdopodobnie ma wpływ na wykształcenie orientacji temporalnej. Szczególnie, głęboko zakorzenione wartości chrześcijańskie, definicja grzechu czy perspektywa życia wiecznego.

Wyniki badań własnych wskazują na istotne oddziaływanie religijności na styl funkcjonowania społecznego osób poddanych badaniu. Na podstawie analizy korelacyjnej można stwierdzić, iż centralność religijności w systemie konstruktywów osobistych jednostki minimalizuje w sytuacji interpersonalnej zachowania wrogie i antyspołeczne, rywalizacyjne, naznaczone podejrzliwością oraz te o charakterze przywódczym. Natomiast sprzyja manifestowaniu przyjaznych uczuć w kontaktach interpersonalnych, gotowości do kompromisu, działań zachęcających do współpracy oraz tendencji do uległości i podporządkowania się. Powyższe wyniki dowodzą, że nadrzędność religijności w systemie konstruktywów osobistych oddziałuje na sferę relacji interpersonalnych jednostki. Do podobnych implikacji doprowadziły badania R. Jaworskiego²⁶, u podstaw których spoczywała koncepcja religijności personalnej i apersonalnej. Wyniki wskazały na większą otwartość i postawę zrozumienia oraz akceptacji innych ludzi, osób przejawiających religijność personalną. Jednostki z religijnością apersonalną z kolei, są bardziej dominujące w relacji z innymi ludźmi, cechuje je nastawienie agresywne, podejrzliwe oraz brak zaangażowania społecznego.

Modele prognozujące wystąpienie zachowań charakterystycznych dla stylu kierowniczo-autorytatywnego oraz współzawodnicząco-narcystycznego pozwoliły stwierdzić, że najsilniejszym wskaźnikiem obu postaw jest wymiar modlitwy. Okazuje się, że im bardziej jednostka jest zaangażowana w indywidualny dialog z Bogiem, tym rzadziej przejawia w zachowaniu postawę dominacji. Modlitwa jest formą indywidualnego kontaktu z rzeczywistością transcendentalną, wyrazem zaufania oraz oddania się i podległości²⁷. W modlitwie okazuje się swoją mniejszość, słabość, zarówno prosząc Boga o łaskę jak i za nią dziękując. Subiektywna pewność w stosunku do treści religijnych ma znaczenie dla

²⁶ Por. R. Jaworski, *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*, Lublin: KUL 1989.

²⁷ Zob. K. Wojtasik, *Modlitwa*, [w:] S. Głaz [red.], *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, s. 354-365.

poczucia wyższości i społecznej kompetencji. Wymiar modlitwy jest jednocześnie wyrazem wykorzystania potencjału zawartego w przekonaniach religijnych²⁸. Badani prezentujący ustosunkowanie kierowniczo-autorytatywne oraz współzawodnicząco-narcystyczne mogą być przekonani o istnieniu Boga i to poczucie obecności jest w takim stopniu wystarczające, że nie odczuwają potrzeby nawiązywania osobistego kontaktu z Istotą Wyższą. Tożsamość istotnych predyktorów obu stylów funkcjonowania interpersonalnego potwierdza ich podobieństwo w zakresie przejawianych zachowań, wzorzec współzawodnicząco-narcystyczny obejmuje dodatkowo element wrogości w obszarze dominacji²⁹.

Najsilniejszą wartość predycyjną dla stylu podtrzymująco-przesadnie opiekuńczego miał wymiar doświadczenia religijnego. Jednostki, które na co dzień odczuwają bożą obecność oraz interwencję w swoje życie wykazują postawę zrozumienia i troski wobec innych. W literaturze przedmiotu można znaleźć tezy uzupełniające uzyskane rezultaty. Doświadczenie obecności transcendentnej w codziennym życiu sprzyja pozytywnemu odniesieniu do świata przejawiającemu się w otwartości oraz dążeniu do harmonii³⁰.

Zestawienie wymiarów wyjaśniających postawę współpracująco-przyjacielską pozwala stwierdzić, że duże znaczenie predycyjne mają dla niej rytuały religijne osadzone na fundamencie wspólnotowego zaangażowania. To znaczy społeczny wymiar religijności i poczucie jego ważności odzwierciedla się w postawie akceptacji wobec drugiego człowieka oraz nawiązywaniu relacji opartych na emocjonalnym rezonowaniu. Przeciwnie, zaangażowanie w jednostkowe formy kultu takie jak modlitwa nie wzmacnia nastawienia na współdziałanie i dążenie do kompromisowych rozwiązań.

Ustalając kolejny model podjęto próbę wyodrębnienia czynników istotnych dla predykcji uległo-zależnego stylu funkcjonowania społecznego. Jedynym istotnym predyktorem okazał się wymiar kultu. Zakorzenie we wspólnocie religijnej, możliwość uzyskania wsparcia ze strony innych wiernych oraz ważność bliskości innych ludzi w czynnościach rytualnych jest charakterystyczne dla jednostek podatnych na wchodzenie w relacje niesymetryczne, wyrażające niesamodzielność i podporządkowanie. Na zasygnalizowanie zasługuje sfera negatywnych konsekwencji wynikających z kreowania postawy uległości poprzez grupowe formy kultu, gdyż powstaje niebezpieczeństwo manipulacji za pośrednictwem grupy wyznaniowej, na członków submisyjnych, gotowych do posłuszeństwa wobec autorytetu.

²⁸ Zob. B. Zarzycka, *Skala Centralności Religijności Stefana Hubera*, „Roczniki Psychologiczne” 10 (2007), s. 133-157.

²⁹ J.M. Stanik, *Skala Ustosunkowań Interpersonalnych*, Kielce: Schumacher 1994.

³⁰ J. Król, S. Głaz, *Doświadczenie religijne*, [w:] S. Głaz [red.] *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, s. 203-224.

Zakończenie

Przeprowadzone analizy doprowadziły do satysfakcjonujących odpowiedzi na pytania badawcze, wskazując na ważną rolę religijności oraz funkcjonowania obronnego w dyskryminowaniu postaw wobec otoczenia, percepcji czasu a także siebie. Wykazano, że konfiguracja wymiarów religijności pozwala prognozować występowanie poszczególnych postaw wobec otoczenia społecznego. Ponadto, dowiedziono, że autonomia konstruktów religijności zmniejsza prawdopodobieństwo hedonistycznego stosunku do rzeczywistości.

Poziom wyjaśniania wariacji zmiennych zależnych pozostawia przestrzeń do dalszych poszukiwań. Zaprezentowane rezultaty badań potwierdziły istotny udział religijności w kreowaniu relacji interpersonalnych oraz nastawienia wobec czasu, jednak złożoność czynników warunkujących ludzkie doświadczanie nie pozwala na objaśnienie funkcjonowania jedynie za pomocą konstruktów religijności i jej wymiarów oraz jakością stosowanych obron. Oprócz nich istnieje jeszcze wiele innych, które nie zostały uwzględnione w tym badaniu, na przykład czynniki środowiskowe związane z klimatem rodzinnym i wychowaniem oraz temperament.

Badania własne pozwoliły również na potwierdzenie pozytywnych skutków stosowania szerokiego wachlarza reakcji obronnych w postaci pozytywnego nastawienia wobec przeszłości, orientacji na przyszłość oraz postawie otwartości i afiliacji wobec innych ludzi. Oszacowano również moc predykcyjną niedojrzałych reakcji obronnych w przewidywaniu poziomu samooceny. W obliczu przedstawionych wyników badań należy mieć świadomość konieczności dalszej weryfikacji empirycznej zagadnienia wpływu stosowania mechanizmów obronnych na funkcjonowanie człowieka.

Duże znaczenie dla uzyskanych wyników mogło mieć wewnętrzne zróżnicowanie grupy badawczej. Podobne porównania warto by dokonać na każdej z grup wyznaniowych oddzielnie, co wiązałoby się ze zgromadzeniem obszerniejszego materiału empirycznego. Na uwadze należy mieć fakt, iż eksploracja takiego zagadnienia znajduje się na styku nauk psychologicznych i religioznawstwa.

Streszczenie

Niniejsza praca oraz przeprowadzone w jej ramach badanie ma na celu zgłębienie zagadnienia wpływu religijności oraz określonego stylu obronnego na percepcję siebie, innych i czasu, z jednoczesnym uwzględnieniem konwersji religijnej.

Grupę badawczą stanowiły 192 osoby. Do pomiaru religijności wykorzystano Skalę Centralności Religijności (C-15). Styl funkcjonowania obronnego mierzono za pomocą

Kwestionariusza Stylu Obrony (DSQ-40), samoocenę – Skalą Samooceny (SES), styl funkcjonowania społecznego – Skalą Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI) oraz perspektywę percepcji czasu – Kwestionariuszem Postrzegania Czasu (ZTPI).

Zgodnie z oczekiwaniem analiza uzyskanych wyników wykazała różnice pomiędzy grupami wyróżnionymi ze względu na konwersję religijną. Zaobserwowano, że osoby badane, które deklarują takie samo, jak w rodzinie generacyjnej wyznanie, w zakresie przeszłościowo-pozytywnej perspektywy postrzegania czasu oraz podtrzymująco-przesadnie opiekuńczego i uległo-zależnego stylu funkcjonowania interpersonalnego, uzyskują wyższe wyniki niż osoby, które w ciągu życia zmieniły wyznanie. Wyniki analiz pokazały także liczne korelacje między wymiarami religijności a stylami społecznego funkcjonowania oraz percepcją czasu. Zidentyfikowano, że wraz z nasileniem centralności konstruktów religijności zmniejsza się natężenie postawy buntowniczo-podejrzliwej oraz współzawodnicząco-narcystycznej oraz perspektywy czasu terażniejszej-hedonistycznej. Odnotowano również, że stosowanie mechanizmów obronnych sprzyja orientacji temporalnej na przyszłość oraz pozytywnemu postrzeganiu przeszłych zdarzeń. Mechanizmy obronne oraz wymiary centralności religijności okazały się istotnymi predyktorami większości stylów społecznego funkcjonowania oraz perspektyw temporalnych i samooceny.

SŁOWA KLUCZOWE: religijność, style funkcjonowania obronnego, samoocena, perspektywa temporalna, relacje interpersonalne.

Abstract

Religiosity and styles of defense to perception of oneself, other and time.

This thesis and research carried out in its framework is to explore the impact of religious issues and a particular style of defensive perception of self, others, and time, while taking into account religious conversion.

The research group contained 192 people. The level of religiosity was measured by Centrality Religiosity Scale (C-15). The functioning of defensive style was distinguished through Defense Style Questionnaire (DSQ-40), self-esteem by Self-Esteem-Scale (SES), style of social functioning by Scale of Interpersonal Behavior (SUI) and the prospect of time perception by Zimbardo Time Perceptive Inventory.

As expected, analysis of the results showed differences between two groups, divided according to religious conversion. It has been observed that subjects who declared the same confession as in the family generation, in terms of past- positive perspective of time and supporting- overly caring and submissive- dependent style of interpersonal functioning, achieved higher results than those who have changed profession (religion) during their lifetime.

The results of the analysis showed variety of selection relationships between dimensions of religiosity and styles of social functioning and the perception of time. It was identified that with increasing centrality of religiosity construction the intensity of rebellious- suspicious attitudes was reduced as well as competitively-narcissistic and present hedonistic – temporal orientation. It was also noted that the use of defensive mechanisms influenced temporal orientation for the future and the positive perception of past events. Defensive mechanisms and the dimensions of the centrality of religiosity turned out to be significant predictors of most styles of social functioning, temporal perspectives and self-esteem.

KEYWORDS: religiosity, defensive style of functioning, self-esteem, temporal perspective, interpersonal relations.

Bibliografia

- Chaim W., *Niektóre cechy charakteru a personalny wymiar religijności*, [w:] T. Doktór; K. Franczak [red.], *Postawy wobec religii. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 2000, s. 7-21.
- Chlewiński Z. [red.], *Wybrane zagadnienia z psychologii pastoralnej*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1989.
- Doktór T., Franczak K., *Niektóre korelaty religijności personalnej i apersonalnej*, [w:] T. Doktór; K. Franczak [red.], *Postawy wobec religii. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje*, Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 2000, s. 71- 85.
- Franczak K. (2009), *Osobowościowe korelaty wybranych form religijności*, [w:] H. Gasiul, E. Wrocławska-Warchała [red.], *Osobowość i religia*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego 2009, s. 262-279.
- Głód, F., *Kryzys religijny*, [w:] S. Głaz [red.], *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2006, s. 179-202.
- Hall C. S., Lindzey G., Campbell J. B., *Teorie osobowości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2010.
- Jaworski R., *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*, Lublin: KUL 1989.
- Jaworski R., *Typologie religijności*, [w:] S. Głaz [red.], *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2006, s. 271- 285.
- Król J., Głaz S., *Doświadczenie religijne*, [w:] S. Głaz [red.], *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2006, s. 203-224.
- Łaguna M., Tabaczek K., Dzwonkowska I., (2007), *Skala Samooceny SES Morrisa Rosenberga – polska adaptacja metody*, „Psychologia Społeczna” 2 (2007), s. 164–176.
- McWilliams N., *Diagnoza psychoanalityczna*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2015.
- Nowosielski M., *Pojęcie i przyczyny powstawania kryzysu religijnego*, „Studia Psychologica UKSW” 12 (2012), s. 95-105.
- Piróg M., *Mechanizmy obronne osobowości w obliczu ostatniego kryzysu rozwojowego w biegu życia*, (nieopublikowana praca magisterska), Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej 2013.

- Siek S., *Rozwój potrzeb psychicznych, mechanizmów obronnych i obrazu siebie*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza 1984.
- Sobol-Kwapińska M., *Życie chwilą? Postawy wobec czasu a poczucie szczęścia*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007.
- Socha P., *Zakres znaczeniowy pojęcia religijności a sposoby jego operocjanalizacji*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religiologiczne” 9 (1983), s. 169-185.
- Stanik J.M., *Skala Ustosunkowań Interpersonalnych*, Kielce: Schumacher 1994.
- Szmyd J., *Osobowość a religia*, Warszawa: Wydawnictwo „Książka i Wiedza” 1979.
- Szymoła J., *Postawy prospołeczne a religijność*, „Roczniki Psychologiczne” 5 (2002), s. 181-193.
- Szymoła J., *Koncepcje psychologii religii*, [w:] S. Gład [red.], *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2006, s. 35-41.
- Śliwak J., Szafrąńska M., *Poziom altruizmu a przeżywane relacje religijne do Boga*, [w:] T. Doktor, K. Franczak [red.], *Postawy wobec religii. Psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje*, s. 161-185.
- Wojtasik K., *Modlitwa*, [w:] S. Gład [red.], *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, s. 354-365.
- Zarzycka B., *Skala Centralności Religijności Stefana Hubera*. „Roczniki Psychologiczne” 10 (2007), s. 133-157.
- Zawadzka B., Byrczek M., Zawadzka S., *Perspektywa temporalna i inne czynniki psychologiczne utrudniające adaptację do wymogów leczenia u chorych przewlekle dializowanych*, „Psychiatria Polska” 48 (2014), s. 961-974.
- Zimbardo P., Boyd J., *Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual-Differences Metric*, “Journal of Personality and Social Psychology” 77 (1999), s. 1271-1288.
- Zimbardo P., Boyd J., *Paradoks czasu*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.